

سنجش و ارزیابی زیست‌پذیری روستاهای پیرامون شهری (مطالعه موردی: شهرستان ورامین)^۱

محمدامین خراسانی* - استادیار دانشکده جغرافیا و عضو قطب علمی برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه تهران
محمدرضا رضوانی - استاد دانشکده جغرافیا و عضو قطب علمی برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه تهران
سیدحسین مطیعی لنگرودی - استاد دانشکده جغرافیا و عضو قطب علمی برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه تهران
مجتبی رفیعیان - دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس

دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۱۱/۱ پذیرش نهایی: ۱۳۹۱/۱۰/۶

چکیده

روستاهای پیرامون شهری در واقع سکونتگاه‌هایی هستند که در عین حال عرصه‌های شکل‌گیری و رشد و تداوم فرصت‌ها و تهدیدهایی به شمار می‌آیند که بر کیفیت زیست و نحوه تأمین نیازهای ساکنان تأثیر می‌نهند. دسترسی به امکانات و خدمات موجود در شهرها از یک سو، و تهدیدهای بوم‌شناختی شهر و جذب جمعیت مهاجر و عوارض ناشی از آن از سوی دیگر، شرایط پیچیده‌ای را در این روستاها به وجود می‌آورد. همین خود موجب می‌شود که ارزیابی زیست‌پذیری در این روستاها به عنوان یکی از مفاهیم نو در پژوهش‌های برنامه‌ریزی سکونتگاهی اهمیت خاصی بیابد. سکونتگاه زیست‌پذیر به اختصار، محلی مناسب برای کار و زندگی تعریف شده است. منطقه مورد مطالعه در این تحقیق، دربرگیرنده روستاهای پیرامون شهری در سطح شهرستان ورامین است، و در مجاورت چهار نقطه شهری واقع در آن قرار دارد. روش تحقیق تحلیلی است و با استفاده از یافته‌های میدانی و نوشتارهای جهانی حوزه زیست‌پذیری انجام گرفته است. نتایج حاکی از آن‌اند که زیست‌پذیری این روستاها در مجموع شرایط مطلوبی ندارد و بیشتر روستاها در وضعیت نامطلوبی به سر می‌برند. دیگر اینکه ابعاد اقتصادی و اجتماعی زیست‌پذیری روستاها در سطح متوسط است و بعد زیست‌محیطی در وضعیت نامطلوب.

کلیدواژه‌ها: سنجش، ارزیابی، زیست‌پذیری، روستاهای پیرامون شهری، شهرستان ورامین.

^۱ این مقاله برگرفته از رساله دکتری محمدامین خراسانی با عنوان "تبیین زیست‌پذیری روستاهای پیرامون شهری با رویکرد کیفیت زندگی، مطالعه موردی شهرستان ورامین" است که با راهنمایی دکتر محمدرضا رضوانی در دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران به انجام رسیده است.

مقدمه

زیست‌پذیری مفهومی کلی است که با برخی از مفاهیم و اصطلاحات دیگر همچون پایداری، کیفیت زندگی و کیفیت مکان، و اجتماعات سالم مرتبط است (Norris & Pittman, 2000 ; Blassingame, 1998). تعریف زیست‌پذیری در جوامع گوناگون متفاوت است، ولی با این حال می‌توان از اهداف برنامه‌ریزی اجتماعی برای ایجاد معیارهای بومی زیست‌پذیری بهره گرفت. زیست‌پذیری غالباً برای تعریف ابعاد مختلف اجتماع و تجربه‌های مشترکی که آن را شکل می‌دهند، به کار گرفته می‌شود. زیست‌پذیری بر تجربه انسان از مکان تمرکز می‌کند و آن را در ظرف زمانی و مکانی مشخصی در نظر می‌گیرد (http://www.camsys.com/kb_experts_livability.htm).

به‌علاوه، زیست‌پذیری در قالب مفهوم، می‌تواند با توجه به بستر و زمینه‌ای که در آن تعریف می‌شود، بسیار گسترده یا محدود باشد. با این حال، کیفیت زندگی در هر مکان در کانون توجه این مفهوم قرار دارد و شامل نماگرهای اندازه‌گیری‌شدنی بسیار متنوعی است که اجرای آن معمولاً عبارت‌اند از: تراکم، حمل‌ونقل، امنیت و پایداری (Perogordo Madrid, 2007, 40). به هر حال زیست‌پذیری مفهومی است که از درهم‌تنیدگی ابعاد اقتصادی و اجتماعی و محیطی تشکیل می‌شود و می‌بایست برای پیشگیری کردن از تک‌بعدی شدن و تقلیل‌گرایانه شدن آن، شبکه‌ای از روابط بین معیارهای مربوط به قلمروهای گوناگون زیست‌پذیری را هم در آن در نظر گرفت. البته سنجش زیست‌پذیری مکان‌ها بدون توجه به دانش و فرهنگ محلی ناشدنی است، زیرا مشاوره با مردم محلی باعث می‌شود که تحقیق در زیست‌پذیری بیشترین ارتباط را با مکان از نظر شرایط زمانی و مکانی داشته باشد.

ورگونست^۱ (۲۰۰۳) چارچوبی را برای زیست‌پذیری در منطقه روستایی آسپینگه^۲ در سوئد

1- Vergunst

2- Aspinge

ارائه کرد. در این چارچوب، زیست‌پذیری حاصل تعامل بین این پنج عامل است: ساکنان محلی، زندگی اجتماعی، سطح خدمات، اقتصاد محلی و مکان فیزیکی. در مورد ساکنان محلی، تعداد و ساختار جمعیت‌شناختی (سن و جنس) و نیز شیوه زندگی اهمیت بیشتری دارند. منظور از سطح خدمات در واقع اشاره به ارتباطات و نیز مدارس یا خانه‌های سالمندان و فروشگاه‌ها و نظایر اینهاست. اقتصاد محلی حاکی از توان محل برای ایجاد اشتغال و درآمد است و مکان فیزیکی تشریح‌کننده چشم‌انداز و ساختمان‌های ناحیه.

به گفته ژانگمائو^۱ (۲۰۰۹) مدل ارزیابی سیستم شاخص‌ها را می‌توان به ۵ بخش تقسیم کرد. بر مبنای کار وی نخستین بخش شاخص‌ها همانا مواد هستند. مواد در زمره شاخص‌های اصلی برای اندازه‌گیری استانداردهای زندگی مردم به شمار می‌آیند؛ و می‌توانند شرایط مناسب زندگی را برای روستاها به ارمغان آورند و آنها را به محیط‌هایی جذاب برای کار و زندگی بدل سازند. بنابراین درآمد و پس‌انداز سرانه به عنوان شاخص‌های مناسب این بخش، جمع‌آوری و در نظر گرفته شدند. بخش دوم، شاخص‌های آموزشی هستند. بخش سوم، اندازه‌گیری امکاناتی است که بر استانداردهای زندگی در نواحی روستایی تأثیر می‌گذارند. بخش چهارم، شاخص خدمات پزشکی و بهداشتی در نواحی روستایی است که نشان از سهولت اقدامات پزشکی و سطح خدمات بهداشتی در نواحی روستایی دارد. به دلیل دشوار بودن جمع‌آوری اطلاعات فقط شاخص تعداد پرسنل پزشکی به ازای هزار نفر ساکنان نواحی روستایی به عنوان تنها شاخص این بخش در نظر گرفته شد. بخش پنجم شاخص‌ها همانا اندازه‌گیری وضعیت امنیت اجتماعی در نواحی روستایی است. امنیت اجتماعی در هر ناحیه روستایی به شمار می‌آید و در واقع مکملی برای توسعه اقتصادی، فرهنگ، آموزش و مانند آنهاست.

شهرستان ورامین نیز همچون دیگر شهرستان‌های واقع در منطقه کلان‌شهری تهران، با پدیده‌های پیراشهرنشینی مواجه است، و البته با تأثیرات آن نیز، مانند افت شتابان محیطی،

1-Zhamngmao

دگرگونی بدون برنامه کاربری اراضی، کمبودهای شدید خدماتی و نیازهای پاسخ داده نشده؛ و نیز برخورد شهر و روستا در روستاهای پیرامون شهری، که بیشتر محل سکونت گروه‌های درآمدی پایین‌تر یا آنانی است که بیشترین آسیب را از تبعات مجاورت شهرها و روستاها می‌بینند. روستاهای این منطقه به دلیل واقع شدن در حوزه کلان‌شهری تهران دارای ویژگی‌هایی چون مهاجرپذیری، توسعه شهرک‌ها و روستاهای خوابگاهی، نامشخص بودن مرز شهر و روستا، آمیختگی اجتماعی و قومیتی هستند. آسیب‌ها و خطرهای ناشی از همجواری‌ها و شرایط نامناسب بر سلامتی مردم ساکن در این روستاها در زمره مخاطره‌های کالبدی مربوط به سکونت در مسکن نامناسب و ناامن، فقدان بهداشت محیطی لازم و کافی، و محرومیت از انواع خدمات رفاهی و تسهیلات زیربنایی است. برآیند تمامی این مشکلات، شکل‌گیری نابرابری اقتصادی-اجتماعی، کیفیت نازل زندگی و در نهایت افت سطح زیست‌پذیری در این روستاهاست. هدف از تحقیق حاضر، سنجش سطح زیست‌پذیری روستاهای پیرامون شهری در سطح شهرستان ورامین به عنوان یکی از شهرستان‌های واقع در حوزه کلان‌شهری تهران است.

مبانی نظری

روستاهای پیرامون شهری

مفهوم پیرامون شهری را نخستین بار در کشورهای انگلوساکسون، جغرافی‌دانان امریکایی در دهه‌های ۱۹۴۰ و ۱۹۵۰ میلادی به کار بردند. در آن زمان مفهوم مذکور به معنای عرصه‌ای به کار می‌رفت که در آن رشد و گسترش حومه شهری رخ می‌نمود و کاربری‌های روستایی زمین به صورت بینابینی و مختلط بود. به علاوه، پیرامون شهر عرصه در حال گذار بین شهر و روستا را تشکیل می‌داد. البته در این میان، در رویکرد ریخت‌شناختی و عملکردی عمدتاً بر مسائل پیرامون شهر تأکید می‌شد. در این مطالعات اساساً بر تحلیل عوارضی چون تراکم یا ریخت‌شناسی و تحول کاربری اراضی در قالب الگوهای برآمده از تأثیرگذاری‌های شهر تأکید

می‌شد. البته این‌گونه رویکردها مورد انتقاد جغرافی‌دانان انسانی و روستایی نیز قرار گرفت، اما بحث‌ها عمدتاً حول مسائل پیرامون شهری باقی ماند. استدلال منتقدان آن بود که چشم‌اندازهای در حال گذار شهر و روستا الزاماً منتج از روندهای تأثیرپذیری از کانون‌های شهری نیست. بر همین مبنا بود که اصطلاحاتی همچون روستا-شهری یا روستایی-شهری وضع گردید (سعیدی، ۱۳۸۲، ۷۷).

در دهه ۱۹۷۰ میلادی، مباحث نظری-ادراکی پرده‌های دربار این گونه مفاهیم مطرح شدند و اصطلاحات تازه‌ای پدید آمدند. برخی کوشیدند تا بین پیرامون شهر و حومه تفاوت قائل شوند. برخی دیگر فراتر رفتند و اصطلاحاتی از این دست را مطرح کردند: همچون شبه حومه، اقمار شهری، شبه‌اقمار، پیرامون درون‌شهری یا پیرامون برون‌شهری. عده‌ای کوشیدند میان پیرامون شهر و پیرامون روستایی-شهری تفاوت قائل شوند و حتی برخی برای تبیین تفاوت در قلمروهای پیرامونی شهرها، مفاهیم نواحی روستایی غیرزراعی و نواحی روستایی زراعی را پیشنهاد کردند. در اواخر دهه ۱۹۶۰ میلادی، پرایور^۱ (۱۹۶۸) کوشید تا مفهوم پیچیده و متنوع به کار رفته در تبیین دگرگونی‌های حاصل از "تعامل پیرامون شهری" را بر اساس تحلیل مراحل مختلف نحوه تلفیق کاربری زمین طبقه‌بندی کند و آن را برای تبیین تمایز نواحی روستایی پیرامون شهری و پیرامون پیرامونی روستا شهری به کار گیرد. این تفاوت بر این اساس بود که نواحی روستایی پیرامون شهری در قیاس با میانگین نواحی شهری و روستایی، دارای تراکم بیشتر سکونتی و تجاری و صنعتی، و همچنین نرخ‌های بالاتر رشد جمعیت و روندهای شتابان تبدیل اراضی و الگوهای سیال ارتباطات جمعی و مواصلات بین محل سکونت و محل فعالیت شغلی‌اند. در مقابل "پیرامون پیرامونی روستا شهری" به واسطه تراکم کمتر جمعیتی، نسبت بیشتر اراضی زراعی و همچنین روندهای کمتر پویای تبدیل و تغییر کاربری اراضی و آلوده‌شد روزانه به نواحی شهری مشخص می‌گردد (سعیدی، ۱۳۸۲،

1-Pryor

۷۹-۸۰). این روستاها منطقه انتقالی یا منطقه تعامل‌اند. و در آنها فعالیت‌های شهری و روستایی در کنار هم قرار می‌گیرند و اشکال چشم‌اندازها با تغییر و تحولات گسترده‌ای به واسطه فعالیت‌های انسانی مواجه می‌شوند. این تغییرات در پوشش زمین منجر به تغییرات گسترده‌ای در سیستم‌های هیدرولوژیک، اکولوژیک، ژئومورفولوژیک و اجتماعی-اقتصادی می‌انجامد (Mc Gregor et al., 2005, 18-19).

اما این روستاها از جنبه تحولات جمعیتی پذیرای دو جریان از سوی مهاجران هستند که تغییرات گسترده‌ای را در ثروت و موقعیت اجتماعی ایجاد می‌کنند: گروه نخست، تهیدستان شهری‌اند که در جست‌وجوی شیوه زندگی روستایی‌تر و یا مسکن ارزان‌قیمت‌تر هستند، و گروه دوم اقشار فقیر روستایی که در پی کار و نیز فرصت‌های بهتر برای فرزندان‌شان هستند. به‌رغم تغییرات سریع و ناهمگون ترکیب اجتماعی آنها، غالباً این روستاها مسکن گروه‌های کم‌درآمد را در برمی‌گیرند؛ از گروه‌های شاغل در مشاغل شهری گرفته که در مسکن‌های غیررسمی پیرامون شهرها زندگی می‌کنند تا کشاورزان خرده‌مالک و پیرامونی‌ای که از فرایندهای پویای کاربری زمین و تغییرات بازار زمین تحت تأثیر قرار گرفته‌اند، ساکنان تهیدست این نواحی، افراد آسیب‌پذیری هستند که تبعات بی‌توجهی‌های نواحی روستایی و شهری مجاور متوجه آنهاست (Ibid, 18-19).

یاکوینتا^۱ و همکاران در سه مقاله منتشرشده سال‌های ۲۰۰۱ و ۲۰۰۲ به ارائه گونه‌شناسی از روستاها و نواحی پیرامون شهری بر اساس زمینه‌های نهادی موجود پرداختند (جدول ۵)، که فرایند شکل‌گیری آنها در شکل ۷ نشان داده شده است. شکل ۲ نیز فرایند تبدیل روستاها (فلش‌های سفید) و مهاجرت افراد به نواحی پیرامون شهری و حرکت بین آنها (فلش‌های سیاه) نشان می‌دهد.

1. Iaquinta

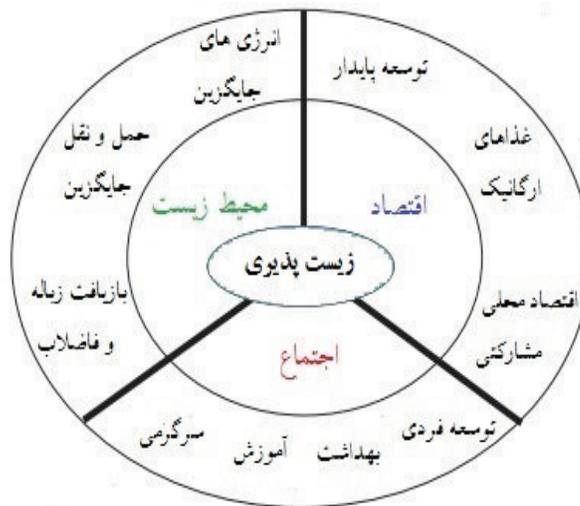
جدول ۱. تشریح انواع گونه‌های روستاهای پیرامون شهری با توجه به زمینه نهادی

شرح	موقعیت جغرافیایی	وضع مهاجرت	تأثیرات
روستای پیرامون شهری	فاصله از شهر، چه از نظر جغرافیایی و چه از لحاظ زمان سفر	اقامت موقت، جابه‌جایی و مهاجرت	<ul style="list-style-type: none"> • جریان پول‌های ارسالی مهاجران • انتشار ایده‌های شهری و شیوه‌های رفتاری مهاجران • انتشار منابع غیردرآمدی مهاجران • مشارکت مهاجران در تصمیم‌گیری‌های جامعه و سطح پایین تنش‌های اجتماعی.
انتشار پیرامون شهری	پیرامون شهری	حاصل مهاجرت از نقاط مختلف	عدم تجانس قومی زیاد به علت خاستگاه‌های متفاوت مهاجران، سطح تنش در این روستاها پایین است. نقش تولیدی این سکونتگاه‌ها کم است.
زنجیره پیرامون شهری	پیرامون شهری	حاصل مهاجرت زنجیره‌ای از نقاط شهری و روستایی	سطح زیاد تجانس، همراه با ادغام مؤسسات شهری با مؤسسات سنتی و معمول. تمایل زیاد به فرصت‌طلبی دارند و پذیرای تغییرات هستند و میزان تنش و ناآرامی در آنها نیز کم است. این سکونتگاه‌ها تا حدودی نقش تولیدی دارند.
مجاور پیرامون شهری	نزدیک به شهر؛ پیرامون شهری	حاصل شهرنشینی، افزایش طبیعی و تا حدودی مهاجرت از نقاط روستایی و شهری	تمایل اندک به فرصت‌طلبی، گرایش عمده به دوگانگی تازه‌واردان - قدیمی وجود دارد. بنابراین تنش‌های قومیتی در آنها زیاد است. این سکونتگاه‌ها تا حدودی نقش تولیدی دارند.
جذب‌شده در نواحی پیرامون شهری	درون شهر، جذب‌شده در شهر	حاصل توالی/ جایگزینی و نیز مهاجرپذیری از نقاط شهری و روستایی	حاصل نواحی مجاور یا زنجیره‌ای که منجر به حفظ نسبی نهادها می‌شود، این سکونتگاه‌ها نقش تولیدی بسیار ناچیزی دارند.

Source: Iaquinta et al., 2000 & Iaquinta and Drescher, 2001 & Iaquinta and Drescher, 2005.

زیست‌پذیری

به گفته اوانس^۱ در کتاب شهرهای زیست‌پذیر^۲، سکه زیست‌پذیری دو رو دارد. یک روی آن معیشت^۳ است و روی دوم پایداری بوم‌شناختی^۴. معیشت به معنای موقعیت شغلی است که به اندازه کافی به مسکن مناسب و آبرومند نزدیک باشد و درآمد متناسب با کرایه‌ها و دسترسی به خدماتی که سکونتگاه را سالم می‌سازد، است. معیشت باید پایدار باشد، زیرا در صورتی که منابع تولید کار و مسکن به‌گونه‌ای تأمین شوند که به تخریب محیط بینجامند، در واقع مشکل معیشت حل نشده است (Cedar Hill Municipality , 2008, 1-5).

شکل ۲. اصول زیست‌پذیری

www.livabilityproject.org

- 1- Evans
- 2 - Livable Cities
- 3- Living
- 4- Ecological Sustainability

زیست‌پذیری به سه بُعد مرتبط تقسیم می‌شود: اقتصاد، اجتماع و محیط‌زیست. اقتصاد، تأمین‌کننده مشاغل و درآمد است و برای سلامتی مردم نقش حیاتی دارد (از جمله برای به دست آوردن خوراک و پوشاک و مسکن)، و نیز برای تأمین نیازهای سطوح بالاتر مانند آموزش و بهداشت و تفریحات. در عین حال باید استفاده اقتصاد از منابع موجود در محیط‌زیست به نحوی باشد که اطمینان از وجود منابع کافی برای نسل‌های حال و آینده شکل گیرد. بهزیستی اجتماعی وابسته به عدالت است: توزیع اجتماعی و فضایی منابع اقتصادی و زیست‌محیطی به نحو عادلانه، و نیز سیستم‌های حکومتی که در آنها به همه شهروندان توجه شود. آزادی فردی و فرصت‌های برابر از اجزای مهم تشکیل‌دهنده بهزیستی اجتماعی‌اند. محیط‌زیست، زیرساختی است که منابع طبیعی، ظرفیت دفع زباله، و ارتباط بین انسان و محیط طبیعی است. اگر کارکرد هر یک از اینها با اختلال مواجه گردد، سکونتگاه‌های انسانی ممکن است به سرعت دچار اضمحلال شوند، که از تبعات آن عبارت‌اند از: کاهش جمعیت، فقر، تضاد اجتماعی و افزایش معضلات بهداشتی زیست‌محیطی. در این سه گانه طلایی اهدافی مانند بهره‌وری اقتصادی و عدالت اجتماعی و حفاظت محیطی دنبال می‌شود.

اهمیت فزاینده زیست‌پذیری ناشی از افزایش آگاهی به الگوهای ناپایدار زندگی و مصرف ناسالم و ناپایدار است که در درازمدت موجب کاهش توان منابع محیطی برای حمایت از جمعیت زمین می‌شوند. تحقیقات جدید پزشکی نشان می‌دهد که شیوع فزاینده مشکلات بهداشتی ناشی از آلودگی، هم‌زمان شده است با پذیرش این موضوع که شهرها نقاط مهم ایجاد آلودگی در آب و خاک و هوا هستند که خود از صنعتی‌سازی گسترده و تکیه بر اتومبیل‌نشات می‌گیرد. و رای دلایل اقتصادی، زیست‌پذیری هم مورد توجه ساکنان است و هم برنامه‌ریزانی که برای ایجاد فضاهای زندگی پایدار و کاربردی و لذت‌بخش، کار و تلاش می‌کنند. سکونتگاه‌های زیست‌پذیرتر، احساس بیشتری از اجتماع و مالکیت را ایجاد می‌کنند و نرخ مهاجرت از آنها پایین‌تر است. در حالی که ممکن است عده‌ای از ساکنان بهبود زیست‌پذیری را به عنوان وسیله‌ای برای بهبود ارزش املاک و مستغلات در نظر بگیرند، اما اکثریت ساکنان هر سکونتگاه زیست‌پذیری را به عنوان عاملی برای بهبود شرایط مکان برای زندگی، خرید،

استراحت، رشد کودکان و ایجاد اجتماعاتی از دوستان و خانواده‌ها می‌بینند (Evans, 2002, 13-15). گروه‌ها و نهادهای مختلفی به دنبال کردن هدف زیست‌پذیری اجتماعات شهری و روستایی می‌پردازند.

پروژه ایجاد جوامع زیست‌پذیر^۱ در ایالات متحد آمریکا، این اهداف را در برای بهبود زیست‌پذیری اجتماعات محلی در این کشور در نظر گرفته است: احیای اجتماعات محلی موجود، بهبود محیط‌زیست و سلامت عمومی و کیفیت زندگی، تأمین امکانات حمل‌ونقل بیشتر، بهبود کیفیت‌مداری و تبدیل آنها به مراکز محله‌ای، توسعه فرصت‌های اقتصادی، افزایش امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم، حفاظت از اراضی زراعی و فضاهای باز، و ایمنی در برابر مخاطرات محیطی (Clinton-Gore Administration, 2000, 25).

به طور کلی تعاریف زیست‌پذیری شامل مجموعه متنوعی از موضوعات مختلف است که با اصول راهنمای دسترسی و برابری و مشارکت، شالوده‌های آن را شکل می‌دهند. کیفیت زندگی شهروندان، بستگی دارد به میزان دسترسی آنها به زیرساخت‌ها (حمل‌ونقل، ارتباطات، آب و بهداشت)، غذا، هوای پاک، مسکن مناسب، شغل مطلوب، و فضای سبز و پارک‌ها به زیست‌پذیری هر سکونتگاه در عین حال به میزان دسترسی ساکنان آن به مشارکت در فرایند تصمیم‌گیری برای تأمین نیازهای‌شان بستگی دارد.

تاکنون تعاریف ارائه‌شده بیشتر با توجه به اهمیت تحول در اولویت‌های برنامه‌ریزی به سمت نیازهای روزافزون جامعه فراصنعتی و در جست‌وجوی تسهیلات و کیفیت زندگی بوده‌اند. در مقابل، مفهوم زیست‌پذیری به دلیل اهمیت تهدیدهای موجود در حوزه وضعیت کیفیت زندگی رشد یافته است. عواملی مانند رشد سریع، فقدان اراضی زراعی و فضاهای باز، کمبود مسکن، رشد نابرابری اجتماعی، ضعف فزاینده هویت محلی، مکانی و زندگی اجتماعی، تهدیدات جدی برای زیست‌پذیری و اجتماع به شمار می‌آیند (Florida, 2002; Kotkin, 2000; Inglehart, 1990).

سکونتگاه زیست‌پذیر به عنوان ارگانیزم یا اندام زنده

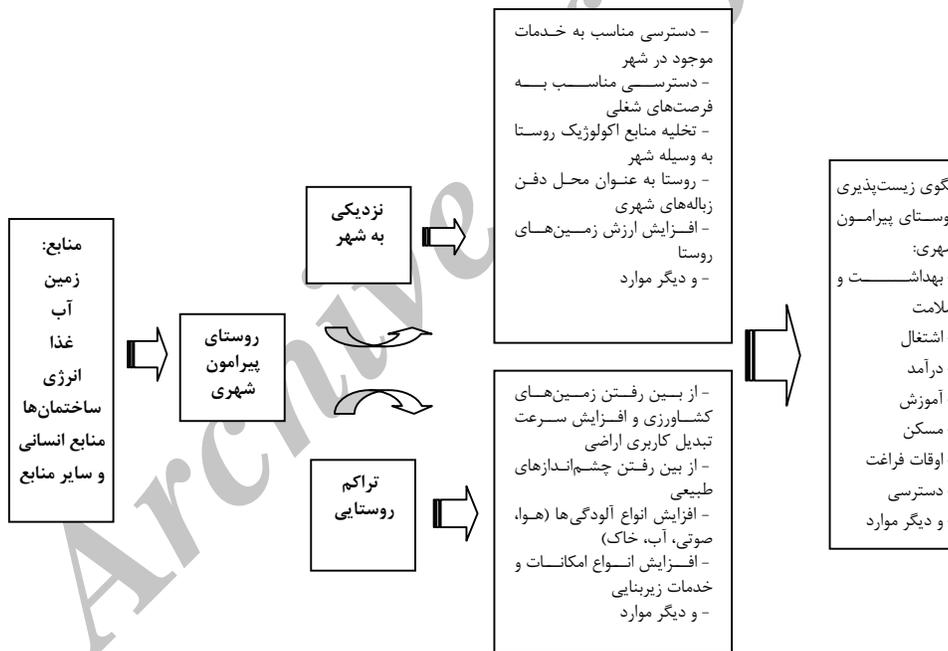
تشبیه سکونتگاه به ارگانیزم زنده در دو دهه گذشته در نوشتارهای تخصصی و تحقیقات بین‌المللی درباره سکونتگاه زیست‌پذیر، فراوان مشاهده می‌شود. ارائه تعریف از سکونتگاه زیست‌پذیر مستلزم مشارکت طیف متنوعی از رشته‌های علمی و متخصصان دانشگاهی است. تشبیه سکونتگاه به موجود زنده می‌تواند به عنوان چارچوب مفهومی قوی مورد استفاده و توجه قرار گیرد. این تشبیه امکان و توان سنجش اجزای حیاتی مفهوم زیست‌پذیری را فراهم می‌سازد و در عین حال توجه را بر وابستگی متقابل این اجزا و اهمیت محیط مناسب برای بالندگی این وضعیت، معطوف می‌کند (Timmer & Seymoar, 2005, 3-4). با توجه به مباحث مطرح‌شده در مبانی نظری تحقیق، شکل ۲ مدل مفهومی تحقیق را تشکیل می‌دهد.

جدول ۴. اجزای ارگانیزم سکونتگاه زیست‌پذیر

توضیح	اجزا	تشبیه سکونتگاه زیست‌پذیر
هر سکونتگاه زیست‌پذیر، مشارکت فعال مردم را از طریق به کارگیری شهروندان در نظارت و برنامه‌ریزی و اجرا و نیز ارزیابی طرح‌های منطقه‌ای و راه‌حل‌های مکان‌محور برای چالش‌های پیش‌رو، جلب می‌کند. نظارت بر ظرفیت سکونتگاه زیست‌پذیر برابر با سیستم عصبی در ارگانیزم زنده است. سکونتگاه زیست‌پذیر، قابلیت پیشروی به سمت اهداف در نظر گرفته‌شده را شکل می‌دهد، همراه با ترغیب مواجهه با ایده‌های تازه و یادگیری از آنها به منظور انطباق راهبردها با شرایط پویا و در حال تحول. و نیز اولویت‌های متغیر، و پاسخ‌گویی سریع به فرصت‌ها و چالش‌ها.	حکمرمایی و مشارکت، نظارت، بررسی، یادگیری	مغز و سیستم عصبی
سکونتگاه زیست‌پذیر دربردارنده قلمرو عمومی فعال برای ایجاد و تقویت هویت محلی، تعامل در زمینه ارزش‌های عمومی، یادآوری تاریخ، برای برپایی جشنواره‌ها و مراسم مختلف، و اجتماعی ساختن کودکان و جوانان است.	ارزش‌های کلی و احساس مکان و هویت	قلب
سکونتگاه زیست‌پذیر مشتمل است بر اجتماعات محلی کامل با کاربری ترکیبی و مسکن مناسب نزدیک به محل خرید و کار و مراکز فرهنگی. خوشه‌های صنعتی با زیرساخت‌های مشترک و فضاهای سبز و زمین‌های کشاورزی و پارک‌ها.	اجتماعات محلی کامل، فضاهای سبز، خوشه‌های صنعتی	اعضای بدن

توضیح	اجزا	تشبیه سکونتگاه زیست‌پذیر
سکونتگاه زیست‌پذیر دارای پویایی و تعامل و ارتباط درونی است، با جریان منابعی شامل آب، مواد، زائدات و فاضلاب که موجب بقای فعالیت‌های درون آن می‌شوند، و نیز دسترسی به منابع انرژی، از مسیرهای سرسبزی که برای حفظ تنوع زیستی و ایجاد فضاهای فراغتی ایجاد می‌شوند، با دسترسی به سیستم‌های اطلاعاتی و فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، و شبکه حمل‌ونقلی که اولویت در آن با مسیرهای پیاده حمل‌ونقل عمومی و جابه‌جایی در حد کفایت کالاهاست.	جریان‌های منابع طبیعی، مسیرهای سرسبزی، شبکه‌های انرژی، ارتباطات، حمل‌ونقل	سیستم گردش خون

Timmer and Seymoar, 2005, 4-5

شکل ۲. مدل مفهومی تحقیق

منبع: مبانی نظری تحقیق

روش‌شناسی تحقیق

روش پژوهش حاضر با توجه به ماهیت و اهداف موضوع "سنجش زیست‌پذیری روستاهای پیرامون شهری"، روش توصیفی-تحلیلی است. با توجه به نو بودن موضوع تحقیق در کشور و سابقه بسیار اندک آن در مطالعات روستایی در سطح جهان، به استخراج شاخص‌ها و نماگرهای زیست‌پذیری در سکونتگاه‌های شهری و روستایی پرداخته شد و در مرحله بعد، اقدام به انطباق آنها با شرایط روستاهای پیرامون شهری گردید. در مرحله اول با استفاده از تحلیل محتوایی مطالعات انجام‌شده در سطح جهان، شاخص‌های مرتبط استخراج شدند. در مرحله دوم، با استفاده از پرسشنامه طراحی‌شده برای محققان، برخی از شاخص‌ها و مؤلفه‌ها پس از عبور از صافی پرسشنامه اولیه مرحله پیش‌آزمون، در پرسشنامه نهایی به کار رفتند (جدول ۳).

جامعه آماری این تحقیق، روستاهای پیرامون شهری در سطح شهرستان ورامین است. بر مبنای سه شاخص میزان رشد جمعیت در طی دو دهه گذشته، قرار داشتن در حریم شهر مجاور و تأمین نیازهای اولیه از شهر مجاور بر مبنای داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵، به عنوان جامعه نمونه ۱۵ روستا شناسایی و بررسی شدند. سطح تحلیل در این تحقیق روستاها هستند، و واحد تحلیل همانا خانوارهای روستایی که سرپرستان آنها مورد پرسش قرار گرفتند. در این تحقیق محاسباتی در زمینه میزان دقت احتمالی براساس داده‌های حاصل از پیش‌آزمون و میانگین، انحراف معیار و خطای استاندارد حاصل از آن انجام شد.

با توجه به واریانس برآوردشده و دقت احتمالی انتخابی، ۳۷۹ نمونه برای سرپرستان خانوارها محاسبه گردید. به‌رغم انتخاب ۳۷۹ نمونه، به منظور بالا رفتن دقت محاسبات مجموعاً ۴۰۰ پرسشنامه در روستاهای مورد مطالعه تکمیل و سپس تجزیه و تحلیل شدند. در این تحقیق سهمیه هر روستا با روش انتصاب متناسب از طریق این آماره محاسبه شده است:

$$n_i = \frac{N_i}{\sum N_i} \times n$$

n_i = حجم نمونه در هر طبقه

$\sum N_i$ = حجم کل جامعه

N_i = حجم جامعه هر طبقه

n = حجم نمونه کل

جدول ۳. ابعاد و شاخص‌ها و گویه‌های زیست‌پذیری روستاهای پیرامون شهری

ابعاد	شاخص‌ها	گویه‌ها
زیست‌پذیری اقتصادی	اشتغال و درآمد	داشتن شغل مناسب و امکان دسترسی به آن در روستا یا شهر مجاور، تعدد فرصت‌های شغلی در روستا، درآمد مناسب، فرصت‌های شغلی موجود در روستا، تعدد فرصت‌های شغلی در شهر مجاور، درآمد مناسب فرصت‌های شغلی موجود در شهر مجاور
	مسکن	استحکام بنای مسکن، دارا بودن حمام و سرویس بهداشتی مناسب، وجود سیستم گرمایش و سرمایش مناسب در مسکن، وجود روشنایی کافی در مسکن، وجود سیستم دفع بهداشتی فاضلاب در مسکن، مساحت مناسب و کافی مسکن، و تعداد اتاق‌های کافی در آن
	حمل و نقل عمومی	ساعات کار وسایل نقلیه عمومی، تعداد وسایل نقلیه عمومی، تعداد وسایل ویژه حمل بار، دسترسی مناسب به وسایل حمل و نقل عمومی
	امکانات و خدمات زیرساختی	کیفیت راه، دسترسی به شهر، کیفیت راه‌های دسترسی به روستاهای اطراف، کیفیت معابر و میدان‌ها، کیفیت آب آشامیدنی روستا، کیفیت تأمین نیازهای روزمره در فروشگاه(های) خواربار روستا، کیفیت خدمات تعاونی روستایی یا تعاونی روستای محل مراجعه، کیفیت شبکه گاز لوله‌کشی
زیست‌پذیری اجتماعی	آموزش عمومی	فضای آموزشی مناسب و کافی مدارس، کیفیت دسترسی دانش‌آموزان به مدارس شهر مجاور، کیفیت تجهیزات آموزشی مدارس، کیفیت ساختمان‌های مدارس، کیفیت معلمان مدارس
	بهداشت	کیفیت خدمات شبکه (خانه بهداشت) روستا
	مشارکت و همبستگی	دلسوزی اهالی برای آبادانی روستا، ارتباط مردم با اعضای شورای اسلامی و دهیار روستا، همکاری مردم در انجام پروژه‌های عمرانی، حضور و همفکری زنان روستا در امور روستا همانند مردان، روحیه کار گروهی در بین مردم روستا، میزان احترام روستاییان به یکدیگر، قابل اعتماد بودن دهیار روستا و اعضای شورای اسلامی روستا، استقبال دهیار و شورای اسلامی روستا از مشارکت مردم، قابل اعتماد بودن مردم روستا
پیوستگی و تعلق مکانی	تمایل به زندگی در روستا، حس دلتنگی در صورت دوری از روستا، رابطه خوب با بستگان و همسایگان در روستا، امیدواری به بهبود شرایط زندگی در روستا، تمایل به اشتغال در روستا، تمایل به سرمایه‌گذاری در روستا، تمایل به گذران اوقات فراغت در روستا، اعتقاد به روستا به عنوان مناسب‌ترین مکان برای زندگی در سطح منطقه، زندگی در روستا در صورت وجود شرایط کار و زندگی در شهر	

ابعد	شاخص‌ها	گویه‌ها
امنیت فردی و اجتماعی	پایین بودن میزان بزهکاری‌ها و جرایم، پایین بودن احتمال نزاع‌های قومی و طایفه‌ای یا نزاع بین افراد بومی و تازه‌واردان، امنیت تردد زنان در شبانه‌روز، امنیت تردد پیاده و سواره در شب، امنیت عبور از جاده و خیابان از نظر سرعت اتومبیل‌ها در شبانه‌روز، کیفیت عملکرد پاسگاه انتظامی	پایین بودن میزان بزهکاری‌ها و جرایم، پایین بودن احتمال نزاع‌های قومی و طایفه‌ای یا نزاع بین افراد بومی و تازه‌واردان، امنیت تردد زنان در شبانه‌روز، امنیت تردد پیاده و سواره در شب، امنیت عبور از جاده و خیابان از نظر سرعت اتومبیل‌ها در شبانه‌روز، کیفیت عملکرد پاسگاه انتظامی
فضاهای سبز و باز	وسعت فضای بازی کودکان یا فضای سبز روستا، کیفیت فضای بازی کودکان از نظر امنیت و نظافت، محل بازی کودکان، فضای سبز روستا	کیفیت جمع‌آوری زباله از سطح روستا، کیفیت جمع‌آوری آب‌های سطحی، کیفیت جمع‌آوری فاضلاب، آرامش و فقدان آلودگی صوتی و آلودگی ناشی از رفت و آمد وسایل نقلیه، یا آلودگی ناشی از کارگاه‌های صنعتی، و آلودگی ناشی از نزدیکی به محل رهاسازی ضایعات و نخاله‌های ساختمانی
زیست‌پذیری محیطی	آلودگی	کیفیت جمع‌آوری فاضلاب، آرامش و فقدان آلودگی صوتی و آلودگی ناشی از رفت و آمد وسایل نقلیه، یا آلودگی ناشی از کارگاه‌های صنعتی، و آلودگی ناشی از نزدیکی به محل رهاسازی ضایعات و نخاله‌های ساختمانی
	چشم‌انداز	چشم‌انداز زیبای طبیعی، چشم‌انداز مناسب ساختمان‌ها و معماری بناها و همچنین مناسب معابر و خیابان‌ها و فضای سبز روستا

منبع: مبنای نظری تحقیق، ۱۳۹۰

بررسی روایی پرسشنامه‌های محقق‌ساخته معمولاً با استفاده از دیدگاه‌های کارشناسان و متخصصان انجام می‌پذیرد. برای بررسی روایی پرسشنامه خانوار از دیدگاه‌های کارشناسان رشته‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، توسعه روستایی و جامعه‌شناسی بهره گرفته شده است. اما بررسی اعتماد یا پایایی پرسشنامه از طریق پیش‌آزمون آن انجام گرفت. بر این اساس، پس از تشخیص و سنجش روایی، ۳۰ پرسشنامه در اختیار ساکنان ۴ روستا از روستاهای مورد مطالعه، هر یک واقع در مجاورت یکی از شهرهای سطح شهرستان ورامین یعنی شهرهای قرچک، ورامین، پیشوا و جوادآباد، قرار گرفت. پرسشنامه‌ها بنا بر اصل تسهیم متناسب و بر مبنای جمعیت روستاییان توزیع شد و پس از تکمیل جمع‌آوری گردید. داده‌های به دست آمده از پرسشنامه‌ها پس از وارد شدن به نرم‌افزار SPSS و انجام فرایند تحلیل برای تشخیص پایایی تحقیق به کار رفتند.

جدول ۴. ویژگی‌های جمعیتی و تعداد نمونه‌های آماری روستاهای مورد مطالعه

تعداد نمونه	جمعیت	تعداد خانوار (۱۳۸۵)	توضیح روستا
روستاهای پیرامون شهر ورامین			
۲۰	۲۴۹۳	۵۸۶	احمدآباد وسط
۲۰	۱۶۴۹	۴۰۴	جعفرآباد اخوان
۲۰	۲۱۷۸	۵۴۸	علی‌آباد فرسوده
۳۰	۳۸۵۸	۹۲۲	ریحان‌آباد
روستاهای پیرامون شهر قرچک			
۳۰	۳۶۶۳	۸۴۹	ولی‌آباد
۱۵	۱۱۸۲	۲۷۶	امین‌آباد
۳۵	۵۰۴۴	۱۲۱۳	محمدآباد اعلا
۵۰	۷۴۳۵	۱۷۵۳	داودآباد
۴۵	۷۳۴۶	۱۶۸۹	قشلاق جیتو
۲۰	۳۱۵۶	۷۱۱	قشلاق مشهدی ابوالحسن
۴۵	۶۹۲۳	۱۵۶۹	قشلاق مشهدی محمد
روستاهای پیرامون شهر پیشوا			
۲۵	۲۳۳۳	۵۵۱	حبیب‌آباد
۱۵	۸۱۸	۱۷۰	قاسم‌آباد
۱۵	۵۴۴	۱۱۶	دربالا
روستای پیرامون شهر جوادآباد			
۱۵	۷۰۶	۱۶۱	حصار قاضی
۴۰۰	۴۹۳۱۸	۱۱۵۱۸	جمع

منبع: یافته‌های تحقیق مستخرج از سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۸۵

در این تحقیق برای سنجش روایی ابزار اندازه‌گیری یعنی پرسشنامه خانوار، از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. آلفای کرونباخ به دست آمده در این تحقیق برابر با ۰/۹۵۵ بوده است که نشانگر ضریب پایایی بسیار قوی برای آن است.

در تحلیل داده‌ها به منظور استخراج نمره نهایی، میانگین نمره در گویه‌های پرسشنامه در طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای به دست می‌آیند؛ و در سطح بالاتر، در شاخص‌های منظور شده زیست‌پذیری در وزن به دست آمده برای شاخص مذکور ضرب می‌شوند و میانگین نمره به دست آمده از مجموع شاخص‌ها به عنوان نمره زیست‌پذیری هر روستا در نظر گرفته می‌شود. وزن گویه‌ها و در یک سطح بالاتر شاخص‌ها را متخصصان و کارشناسان در طیف ۳ گزینه‌ای (نمره‌های ۱ تا ۳) جای داده‌اند.

از آنجا که میانگین نمره داده‌شده به شاخص‌ها ۲/۳ بوده، در طیف نمره در نظر گرفته‌شده در پرسشنامه یعنی نمره‌های ۱ تا ۵ ضرب‌شده، که حاصل آن طیف نمره ۲/۳ تا ۱۱/۵ است. بدین ترتیب روستاها بر اساس وضعیت قرارگیری در این طیف دارای وضعیت زیست‌پذیری نامطلوب و متوسط و مطلوب هستند.

جدول ۵. طبقه‌بندی زیست‌پذیری در روستاهای مورد مطالعه

وضعیت زیست‌پذیری	نمره زیست‌پذیری
نامطلوب	۲/۳-۵/۳۵
متوسط	۵/۳۵-۸/۴
مطلوب	۸/۴-۱۱/۵

منطقه مورد مطالعه

منطقه مورد مطالعه در این تحقیق را روستاهای پیرامونی شهرستان ورامین تشکیل می‌دهند. جامعه آماری این مطالعه، روستاهای واقع در پیرامون ۴ نقطه شهری این شهرستان است.

شهرستان ورامین با مساحت ۱۷۷۵ کیلومتر مربع و ۹/۳۹ درصد مساحت استان تهران، در منتهی‌الیه جنوب‌شرقی استان قرار دارد. از نظر تقسیمات کشوری، شهرستان ورامین از ۴ بخش (ورامین و پیشوا و جوادآباد و قرچک)، ۸ دهستان و ۴ شهر (ورامین، پیشوا، جوادآباد و قرچک) تشکیل شده و ۲۱۶ آبادی را نیز در خود جای داده است. از این تعداد، ۶۳ آبادی خالی از سکنه‌اند؛ اما شهرستان ورامین از مناطق مهاجرپذیر استان طی دهه‌های گذشته بوده است. از این رو روستاهای پیرامون نقاط شهری سطح شهرستان، جاذبه زیادی برای پذیرش جمعیت مهاجر هستند. فاصله از شهر تهران عامل مهمی در پذیرش این مهاجران است و با هر چه دورتر شدن از تهران، نسبت مهاجران در این روستاها کاهش می‌یابد. نحوه انتخاب این روستاها بر مبنای سه عامل رشد مثبت جمعیت در دو دهه گذشته، قرار داشتن در حریم مصوب شهر مجاور، و تأمین مایحتاج روزانه از شهر مجاور بر مبنای داده‌های مرکز آمار ایران در سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ بوده است. روستاهای مورد مطالعه، جمعیت، تعداد خانوار و تعداد نمونه هر یک از آنها در جدول ۴ نشان داده شده است.

یافته‌های تحقیق

در این بخش از بررسی، هر یک از شاخص‌های زیست‌پذیری - که خود مشتمل بر گویه‌های مختلفی است - اندازه‌گیری می‌شود و سپس وضعیت زیست‌پذیری آنها تعیین می‌گردد. در ادامه جداول مرتبط با میزان زیست‌پذیری شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی به تفکیک ارائه شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌گردد، ارزش زیست‌پذیری در هر کدام از ابعاد، متفاوت است.

همان‌گونه که در جدول‌های ۶ و ۷ و ۸ می‌توان دید، میانگین نمره کلی زیست‌پذیری روستاهای مورد مطالعه، متوسط است.

جدول ۶. یافته‌های توصیفی امتیازات زیست‌پذیری در روستاهای مورد مطالعه

بعد	میانگین	حداقل	حداکثر	دامنه	انحراف معیار
اقتصادی	۵/۹۹	۴/۷۶	۷/۰۱	۲/۲۵	۰/۵۷۰
اجتماعی	۵/۷۴	۴/۸۴	۷/۵۸	۲/۷۴	۰/۷۴۷
زیست‌محیطی	۴/۱۹	۲/۷۲	۵/۵۷	۲/۸۵	۰/۸۰۰
کلی	۵/۴۶	۴/۶۳	۶/۹۴	۲/۳۱	۰/۶۳۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

در ادامه به بررسی وضعیت کلی زیست‌پذیری در روستاهای مورد مطالعه پرداخته می‌شود. نمره و رتبه زیست‌پذیری هر روستا و در آخر میانگین نمره زیست‌پذیری و رتبه کلی روستا در جدول نشان داده شده است.

جدول ۷. وضعیت ابعاد مختلف زیست‌پذیری در روستاهای مورد مطالعه

نام روستا	رتبه زیست‌پذیری اقتصادی	رتبه زیست‌پذیری اجتماعی	رتبه زیست‌پذیری زیست‌محیطی	رتبه میانگین کل	رتبه
احمدآباد وسط	۴	۶/۲۳	۵	۴/۶۱	۵
جعفرآباد اخوان	۱۴	۶/۲۸	۴	۴/۹۱	۴
علی‌آباد فرسوده	۳	۶/۴۲	۳	۴/۵۰	۶
ریحان‌آباد	۹	۵/۷۷	۶	۵/۳۵	۲
ولی‌آباد	۸	۵/۵۷	۸	۳/۸۲	۱۱
امین‌آباد	۱۰	۵/۶۶	۷	۴/۰۰	۹
محمدآباد اعلا	۷	۵/۵۱	۹	۳/۹۱	۱۰
داودآباد	۵	۵/۲۲	۱۲	۳/۲۴	۱۴
قشلاق جیتو	۶	۵/۴۶	۱۰	۴/۱۴	۷
قشلاق مشهدی ابوالحسن	۱۲	۴/۸۷	۱۳	۳/۵۱	۱۳
قشلاق مشهدی محمد	۱۳	۴/۸۷	۱۴	۳/۵۳	۱۲

نام روستا	زیست‌پذیری اقتصادی	رتبه	زیست‌پذیری اجتماعی	رتبه	زیست‌پذیری محیطی	رتبه	میانگین کل	رتبه
حبیب‌آباد	۶/۸۰	۲	۶/۴۹	۲	۵/۰۳	۳	۶/۱۰	۲
قاسم‌آباد	۵/۸۸	۱۱	۵/۳۹	۱۱	۲/۷۲	۱۵	۴/۶۶	۱۱
دریالا	۴/۷۶	۱۵	۴/۸۴	۱۵	۴/۰۵	۸	۴/۵۵	۱۳
حصار قاضی	۷/۰۱	۱	۷/۵۸	۱	۵/۵۷	۱	۶/۷۲	۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

روستای حصارقاضی که در مجاورت کوچک‌ترین شهر در منطقه مورد مطالعه قرار دارد، در هر سه بعد اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی بالاترین نمره را دارد و دارای بالاترین نمره میانگین کل و رتبه نخست در بین روستاها از نظر شاخص کل زیست‌پذیری است. در نمودار وضعیت زیست‌پذیری روستاها در قیاس با هم، و نیز بین ابعاد مختلف در هر روستا آمده است.

با توجه به نمره‌های به دست آمده در ابعاد مختلف و نیز شاخص کل زیست‌پذیری هر روستا، در جدول ۸، وضعیت زیست‌پذیری روستاها از نظر قرارگیری در جایگاه زیست‌پذیری نامطلوب و متوسط و مطلوب مشخص شده است.

جدول ۸. وضعیت ابعاد مختلف زیست‌پذیری در روستاهای مورد مطالعه

نام روستا	زیست‌پذیری اقتصادی	زیست‌پذیری اجتماعی	زیست‌پذیری محیطی	میانگین کل
احمدآباد وسط	متوسط	متوسط	نامطلوب	متوسط
جعفرآباد اخوان	نامطلوب	متوسط	نامطلوب	متوسط
علی‌آباد فرسوده	متوسط	متوسط	نامطلوب	متوسط
ریحان‌آباد	متوسط	متوسط	نامطلوب	متوسط
ولی‌آباد	متوسط	متوسط	نامطلوب	نامطلوب
امین‌آباد	متوسط	متوسط	نامطلوب	نامطلوب
محمدآباد اعلا	متوسط	متوسط	نامطلوب	نامطلوب
داودآباد	متوسط	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب

نام روستا	زیست‌پذیری اقتصادی	زیست‌پذیری اجتماعی	زیست‌پذیری زیست‌محیطی	میانگین کل
قشلاق جیتو	متوسط	متوسط	نامطلوب	نامطلوب
قشلاق مشهدی ابوالحسن	متوسط	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
قشلاق مشهدی محمد	متوسط	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
حبیب‌آباد	متوسط	متوسط	نامطلوب	متوسط
قاسم‌آباد	متوسط	متوسط	نامطلوب	نامطلوب
دربالا	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب	نامطلوب
حصار قاضی	متوسط	متوسط	متوسط	متوسط

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

نکته مهم و درخور توجه در این بین، قرار داشتن همه روستاها از نظر ابعاد اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی و نیز شاخص کل زیست‌پذیری، در وضعیت نامطلوب و متوسط است. حتی روستای حصارقاضی که در تمامی شاخص‌ها بالاترین رتبه را دارد نیز در وضعیت زیست‌پذیری متوسط جای می‌گیرد. در شکل ۳ وضعیت شاخص‌های زیست‌پذیری در روستاهای مورد مطالعه درج شده است. جدول ۹ میزان و وضعیت زیست‌پذیری روستاهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

جدول ۹. میزان و وضعیت پایداری در ابعاد مختلف در حوزه‌های روستایی کلانشهر تهران

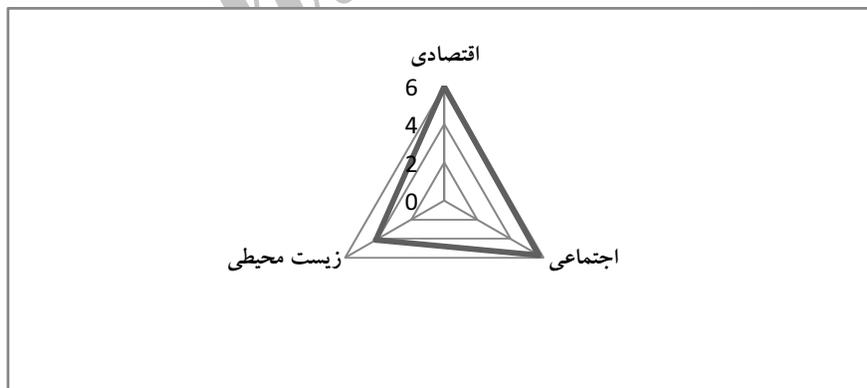
ابعاد	ارزش زیست‌پذیری	وضعیت زیست‌پذیری
اقتصادی	۵/۹۹	متوسط
اجتماعی	۵/۷۳	متوسط
زیست‌محیطی	۴/۱۳	نامطلوب

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

شکل ۳. وضعیت شاخص‌های زیست‌پذیری در روستاهای مورد مطالعه

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، شاخص‌های مختلف دارای امتیازات متفاوتی هستند و چنین به نظر می‌رسد که وضعیت زیست‌پذیری در روستاهای مورد مطالعه در این شاخص‌ها هم‌سان نیست. وضعیت ابعاد سه‌گانه اقتصادی، اجتماعی، و زیست‌محیطی در شکل ۴ نشان داده شده است.

شکل ۴. وضعیت ابعاد زیست‌پذیری در روستاهای مورد مطالعه

همان‌گونه که می‌توان دید، روستاها در شرایط بسیار نزدیک به هم به سر می‌برند، اما شاخص‌های زیست‌محیطی در آنها پایین‌تر است.

نتیجه‌گیری

شناخت دقیق مسائل مربوط به روستاهای ایران از آن‌رو دارای اهمیت فراوان است. که تمامی مشکلات و مانند فقر گسترده، نابرابری در حال رشد، رشد سریع جمعیت و بیکاری فزاینده، ریشه در مناطق روستایی دارند (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲، ۲۹).

روستاهای پیرامون شهری به دلیل محل استقرارشان دچار مشکلاتی هستند که برای روستاهای ایران جنبه‌ای نو و دفعی دارد و دریچه تازه‌ای را در فرایند برنامه‌ریزی روستایی و ناحیه‌ای گشوده است. مجموعه این شرایط، موقعیت خاصی را از نظر زیست‌پذیری در این روستاها شکل داده است. تصور کلی بر این است که این روستاها به دلیل موقعیت جغرافیایی خاص، می‌توانند سطوح مناسب‌تر و مطلوب‌تری از زیست‌پذیری را برای ساکنان‌شان فراهم سازند ولی همان‌گونه که در نتایج این تحقیق مشخص گردید، وضعیت موجود در روستاهای پیرامون شهری شهرستان ورامین تا حدود زیادی متفاوت‌اند.

تحلیل وضعیت زیست‌پذیری در منطقه مورد مطالعه، مشخص می‌سازد که روستاها از جنبه محیطی، زیست‌پذیری پایین‌تری در قیاس با دیگر جنبه‌ها دارند. بالاترین نمره زیست‌پذیری را بعد اقتصادی و پس از آن اجتماعی، و سپس زیست‌محیطی کسب کرده است. در این بین، تنها بعد زیست‌محیطی در وضعیت نامطلوبی است و دو بعد دیگر در وضعیت متوسط قرار دارند.

نکته درخور توجه این است که تمامی روستاهای واقع در مجاورت شهر ورامین در وضعیت زیست‌پذیری متوسط قرار دارند و تمامی روستاهای مجاور شهر قرچک در وضعیت نامطلوب. این در حالی است که تنها روستای مورد مطالعه واقع در مجاورت شهر جوادآباد نیز که یکی از سه روستای مجاور شهر پیشواست، در وضعیت زیست‌پذیری متوسط است. این موضوع نشان از وضعیت زیست‌پذیری نامطلوب در روستاهای پیرامون شهر قرچک دارد. بدون شک مهم‌ترین دلیل این امر، مهاجرپذیری بسیار زیاد این روستاها و اختلاط‌های فرهنگی و نژادی و نیز

غریبگی موجود در آنها که بر خلاف فضای روستایی ایران است، موجب شکل‌گیری ناهنجاری‌های بسیار و به دنبال آن کاهش سطح زیست‌پذیری شده است. در حالی که به عنوان مثال، روستای حصارقازی در مجاورت شهر جوادآباد، با بیشترین فاصله از تهران در بین شهرهای منطقه مورد مطالعه، دارای کمترین میزان مهاجرپذیری است. همچنین در کنار وابستگی به معیشت کشاورزی و دامداری، به دلیل فاصله کم تا شهر، از امکانات و خدمات موجود در آن بهره برده و زیست‌پذیری نسبتاً مناسبی دارد، (به‌ویژه در قیاس با دیگر روستاهای مورد مطالعه) و زیست‌پذیرترین روستا از نظر مردم شناخته شده است.

منابع

- سعیدی، عباس، ۱۳۸۲، روابط شهر و روستا و پیوندهای روستایی - شهری یک بررسی ادراکی، مجله علمی - پژوهشی جغرافیا، شماره پاییز و زمستان، صص. ۹۲-۷۳.
- رضوانی، محمدرضا و داود شیخی، ۱۳۸۶، روابط متقابل شهر و روستا در کشورهای در حال توسعه، انتشارات پیام.
- مطیعی لنگرودی، سیدحسن، ۱۳۸۲، برنامه‌ریزی روستایی با تأکید بر ایران، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.
- Blassingame, Lurton, 1998, **Sustainable Cities: Oxymoron, Utopia, or Inevitability?**, Social Science Journal, Vol. 35, PP. 1-13.
- Cedar Hill Municipality, 2008, City of Cedar Hill comprehensive Plan 2008, chapter 5: Livability, PP. 5-1 to 5-20.
- Clinton-Gore Administration, 2000, **Building Livable Communities: Sustaining Prosperity, Improving Quality of Life, Building a Sense of Community**, available at: www.livablecommunities.gov.
- Economist Intelligence Unit, 2011, **A Summary of the Liveability Ranking and Overview**, EIU.
- Florida, Richard, 2002, **The Rise of the Creative Class**, NY: Basic Books/Perseus Books.

- Iaquinta D. & Drescher, A., 2000, **Defining Peri-urban: Understanding Rural-Urban Linkages and Their Connection to Institutional Context**, tenth world congress IRSA, Rio, August.
- Iaquinta, D. and Drescher, A., 2001, **More than the Spatial Fringe: An application of the Peri-Urban Typology to Planning and Managing the Environmen of Natural Resources**. Paper presented to the Conference: Rural-Urban Ecounters: Managing the Environmen of the peri-urban Interface. Development Planning Unit; University College London.
- Iaquinta, D. and Drescher, A., 2001, **Defining Periurban: Understanding Rural-Urban Linkages and Their Connection to Institutional Contexts**, FAO.
- Inglehart, Ronald, 1990, **Culture Shift in Advanced Industrial Society**, Princeton NJ: Princeton University Press.
- Kotkin, Joel, 2001, **The New Geography: How the Digital Revolution in Reshaping the American landscape**, NY: Random House Paper Backs.
- Mc Gregor D. & Simon D. & Thompson D., 2005, **The Peri-urban Interface; Approaches to Sustainable Natural and Human Resource Use**, EARTHSCAN.
- Norris, Tyler and Mary Pittman, 2000, **The Health Community's Movement and the Coalition for Healthier Cities and Communities**, Public Health Reports 115, PP. 118-124.
- Owens, Cameron, 2009, **Challenges in Evaluating Livability in Vancouver Canada, Case study prepared for Planning Sustainable Cities: Global Report on Human Settlements 2009**, Available from <http://www.unhabitat.org/grhs/2009>.
- Perogordo Madrid, Daniel, 2007, **The Silesia Megapolis**, European Spatial Planning.
- Pryor, Robin, 1968, **Defining the Rural- Urban Fringe**, Social Forces, Vol. 47, No 2, PP. 202-215.
- Timmer Vanessa and Nola-Kate Seymoar, 2005, **The World Urban Forum 2006 Vancouver Working Group Discussion Paper**, International Centre for Sustainable Cities.
- Vergunst, Petra, 2003, **Liveability and Ecological Land Use the Challenge of Localization**, Ph.D. Thesis in Department of Rural Development Studies, Swedish University of Agriculture

Zhangmao, 2009, **The Study on the Evaluation Index System for Rural Living Standards**, Science Development Vol 7, PP. 56-63.

http://www.camsys.com/kb_experts_livability.htm . Visited at 10 March 2011.

<http://www.mercer.com/qualityofliving#city-rating-tables>. Visited at 3 March 2011.

<http://www.livabilityproject.org>. Visited at 28 February 2011.

Archive of SID